

Розділ 2.

ХАРКІВСЬКІ КОНТЕКСТИ.***До 105-річчя ХНУМ імені І. П. Котляревського***

УДК 78.071.1(477)(092):78.03(477.54)

DOI 10.34064/khnum2-2606

Рощенко Олена Георгіївна

докторка мистецтвознавства, професорка,

професорка кафедри української та зарубіжної музики,

Харківський національний університет мистецтв імені І. П. Котляревського

e-mail: elena.roshenko@gmail.com

ORCID iD: 0000-0002-6048-6335

**ТВОРЧА ПОСТАТЬ В. І. СОКАЛЬСЬКОГО ЯК *GENIUS LOCI*
ХАРКОВА У *RES OMNIS AETATIS* З. Б. ЮФЕРОВОЇ**

*Представлене дослідження має на меті відтворити риси подвійного історичного портрету: митця – В. Сокальського (1863–1919), чие ім'я належить історії «перед-консерваторського» музичного Харкова – і дослідниці його творчості, З. Юферової (1931–1999), для якої створення монографії, присвяченої В. Сокальському, стало справою всього життя (“*res omnis aetatis*”). **Інноваційний елемент** розвідки полягає у розробці та залученні до музикознавства **діалогічного методу** історичного пізнання, що дозволив виявити риси наукового мислення дослідниці шляхом аналізу сконструйованого нею творчого портрету художника. **Методичну базу дослідження** доповнюють історико-культурний та історико-контекстуальний види аналізу, матеріалом якого постала монографія З. Б. Юферової (2014), присвячена В. І. Сокальському.*

Висновки й результати дослідження. *Діалогічний метод дослідження уможливив створення подвійного історичного портрету, що, поруч із вті-*

ленням ознак художнього мислення митця, відображує професійні властивості науковця. Як доводить З. Юферова, В. Сокальського – першопрохідця у численних жанрових напрямках української музики – вирізняють високі людські чесноти, лицарська сміливість суджень, служіння розквіту культури міста. Постать самої дослідниці характеризують повага до історичного факту, вмотивованість проблемного аналізу, системність мислення, ретельність відтворення культурного фону, аргументованість висновків, енциклопедичність знань. Високий професіоналізм, що висвічується у сторінках ґрунтовної праці З. Юферової, дає всі підстави погоджуватися з її оцінками, і, поруч із усвідомленням ролі В. Сокальського як «генія» художнього Харкова межі ХХ–ХХІ століть, розглядати його як значно величнійшу фігуру всеукраїнського масштабу.

Ключові слова: В. І. Сокальський; композитор; музичний критик; *genius loci* Харкова; З. Б. Юферова; *res omnis aetatis*; справа життя; діалогічний метод пізнання у музикознавстві; подвійний історичний портрет.

Постановка проблеми. Актуальність теми цього дослідження вирізняє багатоаспектність. Повернути Україні всі її духовні звершення, несправедливо забутих діячів, які постають як свого роду «культурні герої» у розвитку її мистецтва і науки, – нагальне завдання національного руху першої чверті ХХІ століття – історичної доби, коли боротьба за збереження єдності нації досягла нечуваних раніше масштабів. Харків як *східний екс-центр* української держави має особливе історичне значення, і прояви українського в «першій столиці» в різні часи мають бути з особливою відповідальністю і послідовністю відроджені і включені до національного часопростору сучасності. Враховуючи специфіку локального міського тексту, *харківське відродження* великою мірою має стосуватися «передконсерваторської» історії міста (кінця ХІХ – початку ХХ століття), артефакти якої (нерідко трагічні) й досі в цілісному вигляді не включені до музичної історії України. Серед них – і творчий внесок Володимира Сокальського як «*genius loci*» доконсерваторського музичного Харкова. Вивчення його творчого спадку стало справою всього життя – «*res omnis aetatis*» – визначної харківської музикознавиці наступного, «консерваторського», етапу художньої історії міста – Зінаїди Юферової, авторки низки

присвячених Володимиру Сокальському праць. У цьому контексті набуває актуальності спроба створення *подвійного* історичного портрету – не тільки Художника, чия постать оживає на сторінках музикознавчих досліджень, але й Дослідника, чій енергія, завзяття і кропіткий труд уможливили цей живий «діалог» з ним – діалог, який, своєю чергою, постає предметом розгляду з позицій нашої сучасності. Отже, в нашому дослідженні набуває чинності й особливої значущості **діалогічний метод історичного пізнання** культури минулого, до якого залучені *історико-культурний, історико-контекстуальний* види музикознавчого аналізу. Сукупність названих методів складає **методологічну базу дослідження, мета якого** – відтворити риси подвійного історичного портрету Художника і Дослідника на основі аналізу праці всього життя З. Юферової.

Огляд літератури. Залучено монографію та статті З. Юферової (Юферова, 2014 – монографія; 1965; 1967а; 1988а; 1991; 1967b; 1969; 1992; 1988b; 1988с – статті), присвячені особистості і творчості В. Сокальського; з метою визначення особливостей творчого портрету З. Юферової як складових подвійного історичного портрету Художника та Дослідника введено матеріали праці О. Рощенко (2021).

Виклад основного матеріалу дослідження. Діалог між минулим і сучасним у музичній науці нерідко уможливорюється за умов посередництва проникливого Історика, який з обережною наполегливістю звертається до віддаленої у часі художньої доби з «вічними питаннями» про причини і наслідки, правду і обман, славу і безслав'я у мистецтві і житті. У такому випадку часопростір «зниклих поколінь» (за виразом Данте) в історії національної культури по-дитячому довірливо розкриває свої таємниці, відповідаючи на питання Вченого, який вміє чекати, слухати і сподіватися.

Запорукою створення гідного дослідження про творчу особистість, яка належить вічності, постає науково-творчий діалог між Художником і Дослідником, діалог, завдяки котрому минуле, відкриваючись майбутньому, набуває опуклості і оформленості, барвистості і тембрової виразності. Діалогічний метод історичного пізнання в музикознавстві сприяє тому, щоб у творчій постаті Художника, відродженій Дослідником, оживленій, завдяки встановленню логіки

послідовності відповідних фактів і артефактів, розкриттю своєрідної історико-художньої атмосфери міста і країни, міської семіотики, відобразився і внутрішній світ Вченого, який повернув до життя ознаки минулої доби, вирвавши їх з тенет забуття. Таким чином утворюється своєрідний подвійний «історичний портрет», що, поруч із втіленням ознак художнього мислення Митця, відображує професійні і людські властивості Автора – принципи його наукового мислення, критерії вимогливості до власної наукової праці, об'єктивність оцінки, що корегує захопленість матеріалом дослідження. Монографічна праця містить «особливі прикмети» наукового рангу Дослідника, рівень якого засвідчує ретельність збору матеріалу, його аналізу, спроможність занурюватися до «глибин» невідомого, енциклопедичність знань, багатогранність таланту (його «окрасою» може бути, зокрема, літературна обдарованість). Як наслідок створення «історичного портрету» виникає *діалог особистостей*, що, долаючи перешкоди у просторі і часі, сприяє встановленню своєрідного «дуету згоди» між тим, *хто вивчає*, і тим, *кого вивчають*. Отже, робота монографічного типу містить (в ідеалі) як портрет Художника, відновлений Дослідником, так і опосередковано віддзеркалений образ Історика.

Завданням наданої «методологічної прелюдії» є обґрунтування сутності основного змісту дослідження як своєрідної «двоетемної фуґи», базованої на діалогічному принципі розвитку «теми» – висвітленні духовного діалогу Художника і Дослідника, втіленого у *res omnis aetatis* З. Б. Юферової – монографії про особистість і творчий спадок композитора і музичного критика В. І. Сокальського – «*genius loci*» *передконсерваторського Харкова* – книзі, яка вийшла друком 2014 року, через 15 років після смерті її авторки. Отже, один із «голосів» цієї «фуґи», що входить до підвалин харківського тексту, належить Володимирі Івановичу Сокальському – блискучому Дон-Діезу, літописцю музичного життя Харкова межі XIX–XX століть. Інший – Зінаїді Борисівні Юферовій, дослідниці другої половини XX століття, що, викравши у Лети, богині забуття, душу генія музичної культури Харкова, вручила її у «заповітній лірі» богині пам'яті Мнемозіні (символічною постає навіть внутрішня рима: «Мнемозина – Зіна»). «Голоси», що склали *меморіальну фуґу* («фуґу пам'яті»), немовби

оживають, якщо вчитатися в «живі сторінки» фундаментальної монографії «Дон-Дієз “Південного краю”»: золоті розсипи композиторського і музично-критичного спадку Володимира Сокальського» (Юферова, 2014), що набула значення *lifework* у науково-творчому доробку Зінаїди Борисівни Юферової.

Глибинний зв'язок з музичною культурою Харкова, любов до її історії і сучасності, палке бажання служити її майбутньому цвітінню зближує творчі індивідуальності Художника і Дослідниці – В. Сокальського і З. Юферової. Різним історичним етапам у розвитку музичної культури Харкова і України належать творчі особистості Художника і Авторки єдиної монументальної праці, присвяченої «генію міста». Дванадцять років розділяє дати смерті В. І. Сокальського (1863–1919) і народження З. Б. Юферової (1931–1999). За цей період історичні шляхи розвитку музичної культури України і Харкова радикально змінилися. Якщо творчий шлях В. І. Сокальського цілком належить доконсерваторському періоду в історії музичного життя міста, то музикознавча діяльність Зінаїди Борисівни відбувалася у Харкові консерваторському, в той легендарний період, коли фундаторами музикознавчої і композиторської шкіл України закладалися засади нової професійної музичної освіти. Якщо В. І. Сокальський лише мріяв про відкриття консерваторії в Харкові, то Зінаїді Борисівні пощастило вчитися і працювати в ній упродовж 40 років, пройшовши шлях від викладача до професора. Показово, що тим музикантом, хто одним з перших виступав за відкриття консерваторії в Харкові, хто обґрунтовував необхідність розвитку професійної музичної освіти «у провінції», був, як підкреслює З. Юферова, В. Сокальський, який присвятив мотивації для досягнення цієї високої мети ряд статей, надрукованих у газеті «Южный край» упродовж тридцятиріччя (1881–1911). Отже, не дивно, що монографія про В. І. Сокальського присвячена Харківському національному університету мистецтв імені І. П. Котляревського (наступнику Харківської консерваторії, омріяної «генієм міста»), 105 років від заснування якого виповнюється цього року.

Більш ніж через три десятиліття після смерті Володимира Івановича (у 1955 роках) Зінаїда Юферова, 24-річна випускниця Харків-

ської консерваторії по класу легендарного професора М. Д. Тица, вступила до аспірантури Київської державної консерваторії, де навчалася в класі професора Ф. Козицького, й розпочала дослідження особистості і творчості композитора і музичного критика, який обрав дзвінкий псевдонім «Дон Дієз». До кінця своїх днів – упродовж подальших 44 років – Зінаїда Борисівна, приділяючи увагу іншим науковим темам – спадку І. С. Баха, Г. Ф. Генделя, В. А. Моцарта, М. В. Лисенка, українського композитора з трагічною долею Павла Сениці, продовжувала науковий пошук, що перетворився на творчий подвиг, присвятивши його відкриттю самотності творчого доробку В. Сокальського.

До повернення імені і творчості В. Сокальського не тільки харківському, але й українському контексту долучилися студенти, викладачі й професори Харківського інституту мистецтв імені І. П. Котляревського. Упродовж 40 років – з кінця 1950-х по кінець 1990-х – тривав період відродження творчого спадку композитора-критика не тільки на Харківській землі, але й в усій Україні. Дослідження і праця Зінаїди Борисівни з відродження й повернення творчості В. Сокальського до «харківського тексту» (і всеукраїнського контексту) получили підтримку серед колег з кафедри історії музики Інституту (перш за все, її тодішньої завідувачки, професора Г. О. Тюменєвої), кафедри композиції (оркестрова редакція Симфонії соль-мінор, здійснена професором В. Т. Борисовим, сприяла її друку у видавництві «Музична Україна» 1967 року), численних виконавських кафедр. У той час у залі ХІМ звучали вокальні, фортепіанні, оркестрові твори В. І. Сокальського; професор Г. Б. Авер'янов у супроводі симфонічного оркестру Інституту виконував унікальну в історії української музики «Елегію» для віолончелі з оркестром.

Але відродження імені і творчості В. Сокальського виявилось нестійким. Після того, як Зінаїда Борисівна пішла з життя, воно зупинилося. На жаль, публікація монографії З. Б. Юферової 2014 року не стала вирішальним фактором оновлення припиненого процесу відродження творчості видатного харківського митця. У 2022-му, коли повернення Україні її національного минулого у повному обсязі надзвичайно актуалізувалося, слід подбати про надання особистос-

ті і творчості В. І. Сокальського відповідного статусу, і як *genius loci* передконсерваторського Харкова, і як композитору всеукраїнського масштабу.

Революція і дві світові війни залишили безжальний слід в історії Харкова, принесли безліч втрат. Руйнівна міць першої половини ХХ століття не помилувала ані В. І. Сокальського, ані його спадщину (здебільшого, ненадруковану). Багато документальних матеріалів, пов'язаних із життям і творчістю Художника, не опубліковані за його життя композиторські твори були безповоротно втрачені, а майже всі сучасники митця, які знали його, на початку 1950-х вже залишили цей світ. Але, попри закони безжального часу, Зінаїді Борисівні вдалося відобразити творчу постать Митця в її цілісності, охарактеризувати його натуру, ідеали, життєві і художні принципи, його талант композитора і критика.

На майстерно виписаному історичному фоні широко розгорненого харківського культурного і музичного життя представила З. Б. Юферова творчу особистість В. І. Сокальського. Два етапи в історії Харкова, з якими пов'язана життєтворчість композитора і критика (1870–1880-ті і 1890–1900 роки) подані Дослідницею у всій суперечливості, своєрідній красі і повноті. Зінаїда Борисівна приділила значну увагу духовній атмосфері найстарішого в Україні Харківського університету. Тут на посаді професора кафедри політичної економії і статистики працював батько Володимира Івановича Сокальського – Іван Петрович Сокальський. А 1885 року майбутній композитор і музичний критик Володимир Сокальський «успішно закінчив університет, получивши ступінь кандидата прав і срібну медаль» (Юферова, 2014: 28). Відродження історико-культурного контексту, на тлі якого формувався *genius loci* Харкова і на який він сам пізніше впливав – одне з досягнень Дослідниці.

Музикознавиця відтворює дві творчі іпостасі В. І. Сокальського. Одна з них – Сокальський-композитор; інша – Сокальський-музичний критик, Дон-Дієз, літописець музичного життя Харкова упродовж майже тридцятиріччя – з 1882 по 1911 рік (із окремими перервами, обумовленими його службою у Вітебську і Новочеркаську). Намір дослідниці повно представити творчу постать В. І. Сокальського

«у двох лицах» обумовив двочастинну структуру аналізованої монографії.

Творча постать В. І. Сокальського була би неповно представленою і неточно «виписаною» (чого Зінаїда Борисівна ніяким чином не могла допустити!), якщо поза межами дослідження залишилася би третя іпостась «генія міста» – його діяльність в якості юриста. Якщо творчу постать «свого героя» Зінаїда Борисівна відтворювала, звертаючись до таких джерел, як харківська преса, композиторські твори, то у пошуках інформації про В. І. Сокальського-юриста їй довелося вивчати архівні документи іншого роду. Висланий з Харкова російськими охоронцями порядку за надто наполегливе відстоювання права на професійну музичну освіту в «провінції», Дон-Дієз – «від Феміди генерал» (саме таким чином поіменував його автор віршу на честь ювілею Літописця харківського музичного життя) – у різні часи служив у Вітебську, Новочеркаську, Вологді. Отже, до дослідницького матеріалу були залучені і ретельно вивчені періодичні видання відповідних міст. У підсумку Дослідницею були виявлені глибинні взаємозв'язки між іпостасями В. І. Сокальського – талановитого композитора, принципового музичного критика і невідкупного юриста, внаслідок чого було відтворено внутрішню єдність цілісної натури Дон-Дієза. Зінаїда Борисівна розкрила приховану сутність того справді романтичного протиріччя «між мрією і дійсністю», що наповнювало присмаком гіркоти зовні благополучне та впорядковане життя В. І. Сокальського. Це протиріччя полягало в гарячому бажанні В. І. Сокальського назавжди зв'язати своє життя виключно з музикою, до якої так тягнулася його душа, і неможливістю здійснення мрії: єдиний годувальник, він не міг дозволити собі залишити сім'ю без засобів до існування, втративши «твердий заробіток», що йому надавала юридична служба.

Про скрупульозну роботу з зібрання даних щодо життєвого і творчого шляху В. І. Сокальського свідчить уведення до монографії відомостей про рід Сокальських, дитинство композитора, що пройшло у Швейцарії, про лицейські і студентські роки його життя; архівні матеріали, що зберігаються у тих містах, де в різні роки проходило життя В. І. Сокальського-прокурора; ретельно зібрано інформацію про перші виконання творів харківського композитора – як тих, що

збереглися, так і втрачених; надано поглиблені аналізи і встановлено історико-художнє значення вцілілих творів; систематизовано публікації Сокальського-критика. Отже, монографія З. Б. Юферової відповідає найскладнішому жанру в музикознавстві – *науковій біографії, де цілісно репрезентовані особистісні і творчі ознаки харківського «genius loci»*.

Наскільки важливим для розуміння української складової творчої особистості В. І. Сокальського і розвитку української теми у його спадщині є встановлення Зінаїдою Борисівною родословної композитора! Як підкреслює Дослідниця, один із предків В. І. Сокальського був архимандритом Війська Запорізького. Чи не звідси в музиці Художника – українця за походженням – настільки цілеспрямоване устремління до втілення волелюбного духу, властивого українському народу? Хіба не цією родовою приналежністю композитора до українського козацтва обумовлене, зокрема, жанрове обличчя Фіналу Симфонії соль-мінор – Козачка, що базований на черзі строкатих стрімких тем з характерним українським мелосом?

Не менш важливою у відтворенні особистості В. І. Сокальського виявилася знайдена Зінаїдою Борисівною «нитка», що зв'язувала Художника з батьком – Іваном Петровичем Сокальським, професором кафедри політекономії і статистики Харківського університету, і дядьком – Петром Петровичем Сокальським, автором української історичної опери «Осада Дубна» і етномузикологом. Якщо під впливом батька формувався В. І. Сокальський-юрист, то на становлення В. І. Сокальського-музиканта вплинув його дядько, відомий український композитор кінця XIX століття. Монографія містить важливі відомості про композиторську династію Сокальських – Петра і Володимира, чиє творче життя тісно пов'язане з Харковом.

У монографії про Дон-Дієза Зінаїда Борисівна розкрила причини і наслідки численних вигнань В. І. Сокальського з рідного міста, що переривали його плідну діяльність критика, обумовлювали глибокі творчі кризи, прирікали на довге мовчання. Вигнання В. І. Сокальського, що були покаранням з боку російського царизму за просвітницьку і композиторську діяльність і набули значення вторгнення фатуму в його життя, визначили і сутність розробле-

ної Зінаїдою Борисівною періодизації творчого шляху Художника. «Розриви» між нерівними за довжиною та інтенсивністю періодами творчої діяльності В. І. Сокальського пояснюються цими неодноразовими висилками композитора з Харкова, як і тяжкі роки кризи. Тоді як саме час перебування в Харкові пов'язаний із розквітом творчої діяльності композитора і критика – *genius loci* нашого міста.

3. Б. Юферова подала у монографії різнобічний образ В. І. Сокальського – українського композитора, в чиєму спадку – ряд творів, введення яких до національного художнього контексту рубежу XIX–XX століть дозволило Дослідниці встановити їхнє історико-художнє значення як перших взірців того або іншого жанру, а самого В. І. Сокальського розглядати як фундатора багатьох жанрових різновидів української музики. Приміром, Зінаїда Борисівна підкреслює, що створені В. І. Сокальським два цикли фортепіанних мініатюр 1891 року – ліричний щоденник «*Impressions musicales*», *op. 1*, як зразок українського музичного імпресіонізму кінця XIX століття, і альбом музичних замальовок України «Картини моєї Батьківщини» – сюїта «На лугах», *op. 3*, «виявилися першими після творів Лисенка взірцями» вітчизняної фортепіанної творчості. «З їх появою до неї увійшов жанр – цикл програмних мініатюр, що залишився поза увагою М. Лисенка» (Юферова, 2014: 57).

Авторкою монографії про Дон-Дієза Південного краю багатовимірно розкрито історико-художнє значення єдиної Симфонії В. І. Сокальського (1892, *g-moll*) – видатного явища «в історії українського симфонізму і всієї української інструментальної музики». Це «новий етап в її історії і новий рівень в її розвитку», – відзначила 3. Б. Юферова (2014: 84; 1967). Враховуючи той факт, що в історії української музики наявні симфонічні твори, що довгий час залишалися невідомими, Дослідниця стверджує: «для сучасників В. І. Сокальського його Симфонія не тільки була першою харківською симфонією, котрою вона залишається і для нас, але і означала народження українського симфонізму» (Юферова, 2014: 87). Згідно з її думкою, з Симфонією Сокальського український симфонізм кінця XIX століття «впритул приводить до українського симфонізму першої половини XX століття» (там само: 85).

Розкриваючи історико-художнє значення твору «Зліт соколів слов'янських» (1907) як *першого взірця жанру симфонічної сюїти в Україні*, З. Б. Юферова підкреслює, що, попри політиці національного пригнічення, коли царська Росія заперечувала самий факт існування українського народу, «В. І. Сокальський не тільки включив у ... Сюїту українську ... частину», але й зробив її «серцевиною, вагомим центром [з точки зору] змісту, масштабу, розвитку музичного матеріалу». Інструментально-оркестровий твір В. І. Сокальського «Елегія» для віолончелі з оркестром *e-moll* (1897) З. Б. Юферова оцінює надзвичайно високо, надаючи йому в історії української музики кінця XIX століття статус «єдиного взірця» «розгорнутої концертної одночасної композиції для смичкового інструмента з оркестром, що вибудовується на основі симфонізації оригінального тематичного матеріалу в душі міської пісенно-романсової лірики» (Юферова, 2014: 129).

З. Б. Юферова послідовно розкриває вагомість значення спадщини В. І. Сокальського і в сфері вокальної музики, яку в творчості харківського композитора презентують романси і дитяча опера «Ріпка» (1899). «Ріпку» Зінаїда Борисівна характеризує як «явище видатне» для свого часу, оскільки це була перша в Україні «високохудожня дитяча опера в повному смислі слова (без розмовного тексту), що відійшла від поширеного типу п'єси з музикою» (Юферова, 2014: 101).

Дослідниця об'єктивно аналізує музично-критичну спадщину В. І. Сокальського як Літописця музичного життя Харкова рубежу XIX–XX століть, що нараховує більше 1000 статей, систематизуючи її найважливіші ідеї. Серед них – оцінка «перших самостійних кроків національної української музики» (Юферова, 2014: 221), вимога професіоналізації музичної освіти (там само: 212), аналіз явищ світової музичної культури, критична оцінка явищ музичного виконавства, філософсько-естетичне осмислення музики, проблеми змістовності мистецтва і його суспільного призначення, «пошук і затвердження ... естетичних критеріїв, тлумачення категорії прекрасного як їх осередку і узагальнення» (там само: 229), утвердження піднесеної правди як еталона узагальнення в мистецтві. Широкий спектр ідей у критичних працях В. І. Сокальського дозволяє Дослідниці зробити

такий висновок: «Він був першим представником українського музикознавства, який цілком присвятив себе музичній критиці і добився в ній видатних успіхів» (там само: 333). Додамо, що різнопланова критична діяльність – це спільна творча сфера, яка поєднує постаті Митця і Дослідниці.

Осмислюючи загадку останніх днів життя і смерті українського композитора, Зінаїда Борисівна висуває гіпотезу щодо причин, на жаль, безуспішної спроби повернення «вологодського вигнанця» до рідного міста. Дослідниця припускає, що «з видаленням з Харкова повного творчих сил і планів 48-річного В. І. Сокальського» було змінено «можливу консерваторську історію нашого міста» (там само: 336). Відсторонення В. І. Сокальського від художнього життя Харкова за висловлювання ідей, що суперечили політичним і естетичним настановам царської Росії щодо музичної освіти і викладання в консерваторії, мало на меті стерти в пам'яті харків'ян образ «*genius loci*», видаливши його в «музичну пустелю» (такою виявилася Вологда 1911 року). Відкриття Харківської консерваторії все ж відбулося 1917 року, коли одного з її апологетів вже не було поруч.

Що ж до причини трагічної поїздки В. І. Сокальського до Харкова «у розпал революції і громадянської війни», то Зінаїда Борисівна пов'язує її з тим, що вигнанець отримав звістку про відкриття в його рідному місці Консерваторії (там само: 337). Певно, він «сподівався отримати в цих стінах вповні заслужене їм місце професора» (там само: 338). Як вважає Дослідниця, «у цю свою небезпечну поїздку композитор не міг не взяти своїх творів, перш за все – ненадрукованих. Його втрачені твори, мабуть, щезли або під час переїзду з міста до міста, або після смерті 56-річного композитора...» (там само).

Наведені вище факти і оцінки дозволили З. Б. Юферовій зробити цілком закономірний висновок щодо необхідності відродження особистості і творчості В. І. Сокальського, без якого історія харківської і української музичної культури в цілому ніколи не буде повною.

Відновленням творчої постаті В. І. Сокальського, встановленням історичного значення його спадку ми маємо завдячити Дослідниці, захопленій красою і багатством обраної теми, яка відтворила її високу трагічну ноту. Закоханість у досліджуваний матеріал, відданість

улюбленій темі не завадила Вченій залишатися об'єктивною, здатною на справедливу критику, дотримуватися логіки історичного розвитку, строгості мовчазного і, водночас, красномовного факту.

Композиторська спадщина В. Сокальського «витримує» не тільки випробування, обумовлені численними зрушеннями в історії нашої країни на початку і завершенні ХХ століття, але й гідно відповідає ствердженню українського мистецтва у вирії трагічних подій національної історії першої чверті ХХІ-го.

Висновки. Діалогічний метод, використаний у цьому дослідженні, дозволив створити своєрідний подвійний «історичний портрет», специфічність якого полягає у відродженні ознак «наукового почерку» Дослідниці, що висвітлюються крізь призму виявлених нею у головній праці всього її життя рис творчої особистості Художника минулого і його внеску до скарбниці національної музичної культури.

Якщо у відтвореному на сторінках монографії З. Б. Юферової «Дон-Дієз “Південного краю”: золоті розсипи композиторської і музично-критичної спадщини Володимира Сокальського» (2014) творчому портреті Художника вражає поєднання високих людських і музикантських чеснот, лицарська сміливість суджень, здатність бути першопрохідцем у різних художніх напрямках української музики, то творча постать Дослідниці приваблює високою відповідальністю за кожную літеру і дату, що подані в рамках фундаментальної наукової концепції, повагою до історичного факту, вмотивованістю проблемного аналізу, ретельністю відтворення культурного фону, аргументованістю висновків.

У монографії З. Б. Юферової переконливо доведено історичне і художнє значення низки творів В. І. Сокальського: циклів програмних фортепіанних мініатюр 1891 року, ор. 1 «Impressions musicales» і ор. 3 «Картини моєї Батьківщини», поява яких започаткувала в українській музиці цей жанр, Симфонії *g-moll* (1892) як не тільки першої харківської симфонії, але й символу народження українського симфонізму (Юферова, 2014: 85); симфонічної сюїти «Зліт соколів слов'янських» (1907) як першого зразку цього жанру в Україні; «Елегії» *e-moll* для віолончелі з оркестром (1897) як єдиного в історії української музики кінця ХІХ століття прикладу симфонізації матеріалу пісенно-роман-

сового складу у розгорнутій одночастинній концертній композиції для сольного струнного інструмента (там само: 129).

Отже, високий професіоналізм Дослідниці, *res omnis aetstis* якої стало величне завдання – відвоювати у безжалюного забуття втрачені історичні фрагменти музичного «харківського тексту», такі риси її наукового мислення, що світяться крізь сторінки її ґрунтовної праці, як системність, ретельність, спостережливість і уважність до деталей, логічність викладу і переконливість аргументації зроблених висновків – дають всі підстави погоджуватись з її оцінками, і, поруч з усвідомленням ролі В. Сокальського як «генія» художнього Харкова межі ХХ–ХХІ століть, розглядати його як значно масштабнішу фігуру, насамперед, враховуючи доведене музикознавицею «право першості» його як композитора одразу в декількох жанрах української музики.

Таким чином, В. Сокальський є і залишиться *genius loci* Харкова. Поруч з тим, його творчість має бути поширеною на всеукраїнський, загальнонаціональний простір. Уведення творів В. Сокальського до навчальних і концертних програм має стати важливою перспективою подальшого перегляду історії та оновлення виконавського репертуару національної музичної культури.

ЛІТЕРАТУРА

- Рощенко, О. Г. (2021). З. Б. Юферова: музикознавчі «злети» (до 90-річчя від дня народження). *Історична наступність у мистецькому та науковому континуумі. Черкашинські читання 10–12 грудня 2021 року*, сс. 63–76. Харків: Естет Прінт.
- Юферова, З. Б. (1965). В. І. Сокальський – митець-демократ. У зб. *Живі сторінки української музики. Статті, дослідження, публікації*, сс. 121–170. Київ: Наукова думка.
- Юферова, З. Б. (1967а). З історії слов'янських музичних зв'язків. Сюїта «Зліт соколів слов'янських» В. І. Сокальського. *Українське музикознавство*, 2, 103–117.
- Юферова, З. Б. (1967б). *Симфонія соль-мінор В. Сокальського* [з нотами]. Київ: Музична Україна.
- Юферова, З. Б. (1969). Філософсько-естетичні питання у ранніх статтях В. Сокальського. *Українське музикознавство*, 4, 171–180.

- Юферова, З. Б. (1988а). На ниві рідної культури (до 125-річчя від дня народження В. Сокальського). *Музика*, 6, 24–25.
- Юферова, З. Б. (1988b). Під псевдонімом Дон-Дієз. *Культура і життя*, 22 трав.
- Юферова, З. Б. (1991). Романси Володимира Сокальського. У зб. В. Сокальський. *Романси*. З. Б. Юферова (Упоряд.), сс. 3–6. Київ: Музична Україна.
- Юферова, З. Б. (1992). Харківська опера та відділення РМТ в критичній спадщині В. Сокальського. У зб. *Музична Харківщина*, сс. 206–222. Харків: [Харківський інститут мистецтв імені І. П. Котляревського].
- Юферова, З. Б. (1998с). Музика Німеччини у критичній спадщині В. Сокальського. У зб. *Українсько-німецькі зв'язки минулого і сьогодення*, сс. 153–163. Київ: [б. в.].
- Юферова, З. Б. (2014). *Дон-Дієз «Южного края»: золотые россыпи композиторского и музыкально-критического наследия Владимира Сокальского*. (Монографія). Е. Г. Рощенко-Аверьянова (Науч. ред.). Харьков: С. А. М.

Olena Roshchenko

Professor of the Department of Ukrainian and Foreign Music
Kharkiv I. P. Kotlyarevsky National University of Arts, Doctor of Arts, Professor
e-mail: elena.roshenko@gmail.com
ORCID iD: 0000-0002-6048-6335

CREATIVE FIGURE OF V. I. SOKALSKY AS KHARKIV GENIUS LOCI IN Z. B. YUFEROVA'S *RES OMNIS AETATIS*

Statement of the problem. *The article aims to recreate the features of two historical portraits: the composer and musical critic V. Sokalskyi (1863–1919), whose name belongs to the history of the “pre-conservatory” musical Kharkiv, and the researcher of his work Z. Yuferova (1931–1999), whose monograph dedicated to V. Sokalskyi has become a matter of life (“res omnis aetatis”). The innovative element of the study is the development and introduction into musicology the dialogical research method, which allows identifying the researcher’s scientific method by analyzing the composer’s creative portrait, which she recreated in her work. The methodological basis of the study is supplemented by historical-cultural*

and historical-contextual analyses based on the material of Z. B. Yuferova's monograph (2014, published posthumously) dedicated to V. I. Sokalskyi.

Conclusions and results of the study. Dialogic research method made it possible to create a double historical portrait, which, on the one hand, reveals the features of the composer's creative thinking, on the other hand, exposes the researcher's professional qualities. According to Z. Yuferova, V. Sokalskyi is a pioneer of many genres in Ukrainian music; a person with high human virtues, chivalrous courage of his critical judgments, sincere service to the cultural flourishing of his native city. In turn, the personality of the researcher is characterized by her respect for historical facts, motivated problem analysis, systemic thinking, careful reproduction of the cultural background, reasonable conclusions, and encyclopedic knowledge. High professionalism embodied on the pages of Z. Yuferova's substantial monograph gives every reason to agree with her assessments, and along with the recognition of the composer and music critic Sokalskyi as a "genius" of artistic Kharkiv at the turn of the 20th–21st centuries, to consider him a much more prominent all-Ukrainian figure.

The introduction of V. Sokalskyi's works into educational and concert programs should become an important prospect for the further revision of the history and renewal of the performance repertoire of the national musical culture.

Key words: V. I. Sokalskyi; composer; musical critic; genius loci of Kharkiv; Z. B. Yuferova; *res omnis aetatis*; a matter of life; dialogic research method in musicology; double historical portrait.

REFERENCES

- Roschenko, O. G. (2021). Z. B. Yuferova: musicological "peaks" (to the 90th anniversary of her birth). *Historical heredity in artistic and research continuum*. Proceedings of Cherkashinsky Readings 10–12th December 2021, pp. 63–76. Kharkiv: Estet Print [in Ukrainian].
- Yuferova, Z. B. (1965). V. I. Sokalsky – artist-democrat. In *Living pages of Ukrainian music. Articles, research, publications*, pp. 121–170. Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].
- Yuferova, Z. B. (1967a). From the history of Slavic musical ties. V. I. Sokalsky Suite "Rise of Slavic Falcons". *Ukrainian Musicology*, 2, 103–117 [in Ukrainian].
- Yuferova, Z. B. (1967b). *V. Sokalsky's Symphony in G minor* [with notes]. Kyiv: Muzychna Ukraina [in Ukrainian].

- Yuferova, Z. B. (1969). Philosophical and aesthetic issues in V. Sokalsky's early articles. *Ukrainian Musicology*, 4, 171–180 [in Ukrainian].
- Yuferova, Z. B. (1988a). In the field of native culture (to the 125th anniversary of V. Sokalsky's birth). *Music*, 6, 24–25 [in Ukrainian].
- Yuferova, Z. B. (1988b). Under the pseudonym Don-Diez. *Culture and life*, May 22 [in Ukrainian].
- Yuferova, Z. B. (1991). Romances by Volodymyr Sokalsky. In V. Sokalsky. *Romances*. Z. B. Yuferova (Ed.), pp. 3–6. Kyiv: Muzychna Ukraina [in Ukrainian].
- Yuferova, Z. B. (1992). Kharkiv Opera and the RMC branch in V. Sokalsky's critical legacy. In *Musical Kharkiv region*, pp. 206–222. Kharkiv: [I. P. Kotlyarevsky Kharkiv Institute of Arts] [in Ukrainian].
- Yuferova, Z. B. (1998c). German music in V. Sokalsky's critical legacy. In *Ukrainian-German relations in the past and present*, pp. 153–163. Kyiv [in Ukrainian].
- Yuferova, Z. B. (2014). *Don-Diez of "South country": golden placers of Vladimir Sokalsky's compositional and musical-critical heritage*. (Monograph). E. G. Roschenko-Averyanova (Scientific editor). Kharkiv: S. A. M. [in Russian].

Стаття надійшла до редакції 6 травня 2022 р.